

ПИСМА ОТ ПРОФ. АСЕН ЗЛАТАРОВ

Димо Минев

След завършката на Първата световна война (1914—1918 г.), от която България излезе победена, осакатена и с покрусени национални идеали, в недрата на интелигенцията са зароди стремеж към обнова чрез просвета и нравствено усъвършенствуване. Тогава се проявиха и добиха разцвет идейните течения: комунизъм, анархизъм, толстоизъм, въздържателство и туризъм. Много добре е изразил това ново един от неговите апостоли: „пробуждане към духовен живот, копнеж по нещо по-горно от онуй, в което грижите, всекидневните суети и борби притискат душата.“

Поканен от настоятелството на читалище „Надежда“ в Търново да държа няколко беседи по своята специалност, аз приех поканата с известно смущение; струваше ми се, че времената съвсем не подхождат за лекции по биология и химия и че в изсушените в злободневията на политически разпри и грижи за поминък сърца съвсем не би намерило отклик словото на един лабораторен работник.

И за моя голяма радост, оказа се, че съм се лъгал: сказките бяха не само масово слушани, но и с възторг посрещани; салонът бе тесен да побере гражданите — и млади и стари — които с напрегнато внимание следяха лекциите. Със същия интерес са били посрещани и други лектори: професорите Златарски, Мишайков, Методи Попов, Пенчев. Сказките на г. Антон Страшимиров също са събирали голяма аудитория.¹

В следните писма от Ас. Златаров се разкрива неговото лирическо красноречие, всеотдайността му към науката и поезията, любовта му към народа, към красотите на родната земя и цветята, огорченията, които е преживявал, причинени от завистта на колеги, заради успеха на неговите сказки, както и неговото безкористие при изпълнение на призиваната нему апостолска дейност, която е проявявал като сказчик и народен просветител.

Получателят на тия писма Ганчо Пеев (род. 1878 г.) е бивш учител, общественик и културен деец във Велико Търново. Той от 1921 до 1926 г. бил председател на Просветителния комитет при читалище „Надежда“, в неговия дом е гостувал и нощувал Ас. Златаров, затова писмата на последния са изпълнени с признателност към него и семейството му.

1

София, 12. IV. 1921

Любезни г-жо и г-н Пееви,

Вие и двамата сте много мили хора и ми се иска нещо много хубаво да Ви кажа, но на: страх ме е да не помислите, че е литература. . . Така е то: ние сме спънати в думи, които човешкото неблагоразумие е изхабило, или опорочило и те са изгубили цена за свежестта на едно непосредно чувство! Но аз се забравих и Вие, може би мислите, че това е вече „литература“. . .

¹ Ас. Златаров, Културни прояви. Златогор. Год. II, март 1921 г., кн. 3, стр. 162.

Не, не! Аз се шегувам и зная, че у Вас има тоя усет, който подсказва същинския тон и цена на всяка дума, и аз не се боя, че думите ми ще бъдат лошо оценени.

И така, повярвайте ми, аз съм много радостен, че срещна с Вас и ние станаме приятели: поне аз Ви чувствавам такива. . . Нека си призная, че аз не вярвах, какво нашата провинция може да крие хора от такава стойност, каквато аз съм навикнал да скъпя. И, драго ми е, че съм се лъгал. Господи, колко хубави преживявания — кротки и галени — стоят като възможност за сърцата, но трябва случаят да ни ги представи!

Наистина, случаят, както казва един умен чудак, е волята на самото божество! Само че много рядко тая воля ни осеня. . . Нали?

Бъдете сѐ така добри и спомняйте някога за Вам предания

Ас. Златаров

Молба г-жа Пеева да предаде на г-ца Дора мили привети.

— Това писмо е писано след първите успешно и масово посетени публични беседи на Ас. Златаров в салона на читалище „Надежда“ и след оказания му радушен прием у някои търновски семейства, между които на първо място е това на Ганчо Пеев.

2

Любезни г. Пеев,

Писмото и парите получих. Парите предадох на секретаря на комитета „Фонд патетник П. Славейков“: г. Вл. Василев, който ще Ви прати разписка.

Много хубава инициатива сте имали с утрото за Пенча Славейков и Петко Тодорова: това са културни начинки, които дават своя плод.

Хубава е и Вашата идея да се устроят утра и за другите ни поети.

Аз мисля, че ще бъде интересно да се даде в три утра манифестация на българската лирика след Пенча: Яворов — Димчо Дебелянов — Николай Лилиев.

За Яворова бихте могли да поканите Владимир Василев — най-добрият му критик — или Дора Габе. За Димчо Дебелянов добра беседа би дал Коста Константинов или Васил Пундев. Най-после за Ник. Лилиев с удоволствие бих говорил аз. Декламатори и четци ще си подобрете из Вашето Търново: било ученички и ученици, било други любители. Уверен съм, че това Ви начинание ще има успех.

Питате ме за нашия „Народен университет“.¹ Аз съм секретар на комитета му. Как въобще ще се организира неговата работа ще се узнае през октомври: сега всички професори са пръснати. Разбира се, и Вашето хубаво Търново не ще забравим: Мишайков² от сега още се гласи да тръгва с мене. И към края на октомври аз ще Ви дам обещаните четири сказки. Па ще устроим тогава и вечеринка, нели?

Утре, с г-жа Златарова, заминаваме за Вършец, дето ще се бавим 20—25 дни. Струва ми се, че там е другаря Йовчев,³ да? По него ще Ви прата много здраве, което, надявам се, с пълни шепи ще наберем. . . Аз тая ваканция много работи започнах, но нищо не завърших: няма настроение, няма прохлада, няма пари. . .

Благодаря много и на г-жа Зорка⁴ за милите привети! Надявам се, че през октомври не ще са повяхнали цикламите и ще идем да берем в гората. В замяна на Вашите живи цветя, аз ще Ви прочета един цикъл от „хербарийни“ циклами: малки поемки и приумици. Искате?

¹ От това писмо се разбира, че след успешния опит на публичните лекции в Търново и Софийският университет е уредил свой „Народен университет“, който е започнал дейността си през есента на 1921 г.

² Димитър Мишайков — професор по статистика в Софийския университет.

³ Йовчев — книжар, съдружник на Ганчо Пеев.

⁴ Зорка — съпруга на Ганчо Пеев.

А моите добри приятели какво правят? Г-жа и г-н Ангелови, г-ца Дора? Поздравете ги топло (то сега аслъ е 50° жегал!) от мене и им кажете, че често си спомням за тях.

Вам също — на двама Ви — сърдечни поздрави

А. Златаров

София 11/VIII 921.

3

София, 7. II. 1923

Драги Господин Пеев,

не отговорих веднага на писмото Ви, защото улисан в непосилна работа не можах да срещна ония колеги, които трябваше да видя, за да ги питам по въпроса за сказките. Едва успях тия дни да сторя това.

Много уклончиво ми отговарят на подканата да идат в Търново и четат лекции: заныти били, студено и неизгоди, не било сега за пътуване. . .

Обещават за по-нататък.

Не вярвам пречка да е за идването им условията за хонорара на „Надежда“: та нели уж сме се нагърбили да учим другите. . .

А ргopos, искате ли една малка изповед? — Лично аз чувствавам призвание да бъда лектор на народа: обичам тая работа, живея я, дава ми вътрешна наслада — вярвам, че не са съвсем загубени усилията ми: има полза, обществена полза, от тях. И знаете ли, че и тука трябваше да срещна и да срещам огорчения! . . . Помислиха, че това е много доходно и господин Златаров ще забогатее. . .

И чух обидни думи за това. А не знаят, че господин Златаров не може да си изпише книгите, които му трябват, че жертвува от удобства в къщи, за да не изгуби връзка с това, което хората на мисълта правят другаде, че най-последно неведнъж е отказвал на изкушенията, които са идвали да му посочат охолан живот, ако напусне тоя си облик на живот, който сега води. . .

А други глупци помислиха, че това са маневри за евтина слава. . .

Като че ли вратите са затворени за другите и като че ли във всяка работа, която се увенчава с успех, няма призвание!

И да Ви кажа ли, всичко това ме прави песимист и заключен: не съм достатъчно стоик, за да понасям дребните обиди. . .

Ето, аз съм секретар на комитета за народни четения при Университета и само поради тия причини не съм се турил за сказки, освен веднъж. . .

И търсих други за тая работа и с каква мъка се намират и при това недоволни, че публика не идвала да ги слуша. . . Та кой е крив?

И често пъти ме обладава мисъл, че не си струва човек да си пилее златото на душата, щом хората са още толко дребнави. Това ме накара една моя готова, написана книга — моя „Нарцис“ — да изгоря, а друга, почти привършена, да я зарежа! Нека други се радват на литературен успех: живота може и без венци да се живее.

Стана ми свидно само, като си помисля, че между тия, които са ме слушали, има толко чисто ентусиазъм, че има очи, в които само добро грее, че има мълчаливи приятелства, които с нищо не се заменят. . .

И това още поддържа, за да не се обезвери съвсем сърцето ми. И затова на Търново, което първо ми даде усета на радостта от духовен обсег с хората, не мога да откажа на молбата и ще му дам някоя и друга беседа. През втората половина на април, навярно, ще

⁵ Ангелови и Дора — търновски граждани, у които е гостувал Златаров.

мога да дойда и ви поговоря на следните теми: 1) Из тайните на морето, 2) Изкуственото злато, 3) От горилата до Венера, 4) Съдба и щастие.

Само третата беседа е с около 60 проекционни картини, та не зная ще може ли да се даде.

А по вас какво ново? Ужи и Борчо¹ растат ли? Хайди, ще ми станат студенти: тогава ще сме стари и ще викат: няма ли кой да ги изрине, но вярвам, че професорите така скоро не стареят. Нели живеят сè с млади хора! Поздрав на г-жа Зорка и Вам от Вашия

Ас. Златаров

¹ Ужи и Борчо са децата на Ганчо Пеев.

4

София, 7. V. 923.

Драги г. Пеев,

Само за да дам доказателство, колко скъпо ми е Търново, ще прекъсна своята работа тук и в събота (12 май) и неделя ще ви дам две беседи:

1. Световните тайни и делото на Айнщайн.

2. Из тайните на морето.

Нагласете ги както обичате. Тая за Айнщайн, обаче, ще трае около 2 часа, та направете сметка, кога е по-удобно да се сложи: събота вечерта ли в неделя сутринта (10—12 ч.).

А през есента, дай боже здраве, ще се издължа напълно.

Привет

Ас. Златаров

Ще чакам да ме уведомите ще ли са свободни тия дни.

5

София, 12/IV. 1925

Скъпи приятели Г-жо Зорке и Ганчо,

Не зная с кое да почна: да се извинявам ли, да ви благодаря ли. . . И за едното и за другото вашата доброта би протестирила и аз съм съвсем обезкуражен. Но позволете ми едно кратко, но сърдечно, б л а г о д а р я да ви кажа: така много ви благодаря!

Стигнах добре в София и се впрегнах отново в талигата: колко работа се струпаля и ме чака! И за какво ли се мъчи толко човек? И без нашата „работа“ Земята ще си обикаля заклетите около Слънцето пътища. . . Но, то е сорт побъркване: „всеки си е башка луд“ . . .

Сега идат празници! Щастливи ония души, които не са загубили простотата си и могат да им се радват! Какво остава на човека ако е загубил и дарбата да се радва. . .

Желая ви, наистина, добри и весели празници да прекарате: най-вече монте малки приятели Ружка и Борчо.

Ваш предан Ас. Златаров

— По време на сказките в Търново Ас. Златаров се разболял и лежал няколко дни в дома на Г. Пеев. Затова е благодарността му към семейството.

Драги Пеев,

Получих поканата на „Надежда“ и не мога да откажа: тая година са мо в Търново (подчертано от автора, Д. М.) ще дам беседи. Нали всеки си има по някоя слабост! Аз съм побъркан на старата столица. . .

И така, през дните на учителската конференция ще мога да говоря на следните теми, от името на читалището:

1. Апостолът на мира Жан Жорес
2. Наука и познание
3. Вечният възврат.

За първата може да притязва „партията“.¹ Поговори с приятелите и ако много настояват нека излезе, най-после, от тяхно име. Само че трябва да се направи такава сметка, че аз най-късно сряда сутринта да си бъда в София, защото не мога да губя лекциите си. А мога да пристигна или петък вечерта, или събота заран. Това сутрешно пристигане поне ми се иска, защото много ме уморява нощното пътуване. Моля да се поговорим за това и с Тодор Попов.

Макар и закъснял, благодаря много, много на Ружка за цикламите. Те живяха доста и всеки ден ми казваха: „Носим ти поздрав от Ружка, от Борчо, от г-жа Зорка и от Ганча“, а аз им се усмихвах и им казвах: „благодаря, благодаря, много благодаря!“

И така, поздрав на всички и до виждане.

Твой Ас. Златаров

София 10/XI 1925

На учителите ще говоря:

„Изкуството да се живее“ и може би: „Класификация на науките“. Първата трае 1 1/2 часа, а втората 1 час.

Може да се поставят и по 2 сказки на ден.

¹ „Партията“ — социал-демократическата партия, към която се числел Златаров.

7

Скъпи приятели Г-жо Зорке и Ганчо Пеев,

Изнизаха се десет дни откак съм далеч от моето Търново и още ме топли споменът за хубавите няколко дни, прекарани в него. Особено вам съм много, много благодарен за добрите приятелски чувства. Дано боговете заплатят за всичко добро, защото аз освен едно сърдечно благодаря, нищо друго не мога да сторя. . .

Тука пак ме глътна потокът на хиляди улисии и никога недовършена работа и цял ден мъкна хомота. Не се оплаквам: иначе без работа какво ли хубаво има да се гледа. . .

Ще ви се обадя на заминаване, ако го бъде.

Поздрав на двама ви, на децата, на баба Райка.

Ваш Ас. Златаров

София

28/III 1926

8

Paris, le 20 Juillet 1926

Виноват, страшно, непростимо съм виноват, скъпи приятели, че досега не Ви се обадих! Срам ме е и не смея да ви искам прошка, макар че за такава моля не само аз, но и целия страшен и хубав Париж, който ми изяжда времето, па и силите. . .

Тука е Вавилон: шум, тичане, суета, блясъци, мрак. . . Цял космос е тоя Париж, който живее своя апокалиптичен живот, гълта хора, расте, но не старее и се възправя примамлив и силен: в Париж човек се влюбва.

Но България не съм забравил. И мога ли: толко скъпи мен души съм оставил там, толко студенти, които обичам и без които не мога, оставил съм своята лаборатория, която е моя свят, своята работа, която е моето нравствено здраве, че истински жадувам за София. И колко е хубава нашата земя!

Само да имаше повече свят и воля за добро у хората, какъв рай би била. . .

Вие как сте? Моето Търново пази ли малко спомен поне за мене?

Не взех със себе 4-те хиляди лева, защото Денев¹ бяха вече отпътували от Париж и защото страшни спънки ми прави болката да обръщам левове в долари. Писах на г-жа Златарова да ви ги прати: сѐ пак нали са „икономисани“ пари.

Тука в Париж само жените могат да намират евтини дрипи, а ние сме загубени: каквото съм взел — сѐ е по-скъпо от софийските цени.

Дора и Креси² ги виждам често. Те се канят тия дни да заминават за океански бани. А вие?

Поздрав на всички ви в къщи от вашия греховен

Ас. Златаров

Писмата се намират в Окръжен държавен архив — В. Търново. Фонд Ганчо Пеев
Опис № 2 (необработен).

¹ Денев — художникът Борис Денев

² Дора и Креси — Дора Петрова-Цанева от Търново. Креса — дъщеря на проф. Васил Златарски.